

Jouko Kauranne

Helsingin vanhimmat koulut

Helsingin vanhimpien koulujen synty taustatekijöineen

Helsingillä on ollut perustamisestaan lähtien omni saada koulutoimensa sujumaan ilman merkittäviä katkoja. Tässä Helsingin yleissivistävien koulujen historiaa käsittelevän artikkelin ensimmäisessä jaksossa luetellaan kaupungin vanhimmat yleissivistävät koulut aikajärjestyksessä. Lisäksi esitellään merkittävimmät koulusäädökset ja mahdollisuuksien mukaan koulujen perustajat ja ensimmäiset johtajat ym. perustamiseen liittyvää tietoutta.

Yleissivistäviin kouluihin luetaan tässä artikkelissa Helsingissä toimineet peruskoulujen ja lukioden edeltäjät: pedagogiot, triviaalikoulut, lukiot (kymnaasit), ala-alkeskoulut, ylä-alkeskoulut ja näistä kehittyneet oppikoulut, joita olivat pojille tarkoitettut klassilliset lyseot ja reaalityseot, tytöille suunnatut tyttökoulut ja molemmille sukupuolille järjestetyt yhteiskoulut ja yhteistyseot. Yleissivistäviin kouluihin luetaan myös köyhien koulut, vuoro-opetuskoulut, pikkulasten koulut, sekä ala- ja yläkansakoulut ja niiden jatkokoulut.

1550 Ruotsi-Suomen kuningas Kustaa Vaasa määräsi kauppa- ja purjehdus-säännössään, että Ulvilan, Rauman, Tammisaaren ja Porvoon asukkaiden tuli siirtyä asumaan Vantaanjoen suuhun. Ulvilasta ja Raumalta tuli suomenkielisiä ja Tammisaaresta sekä Porvoosta lähinnä ruotsinkielisiä asukkaita, joten Helsinki on aina ollut kaksikielinen kaupunki. Uskonpuhdistus muutti samaan aikaan Suomen koululaitosta.

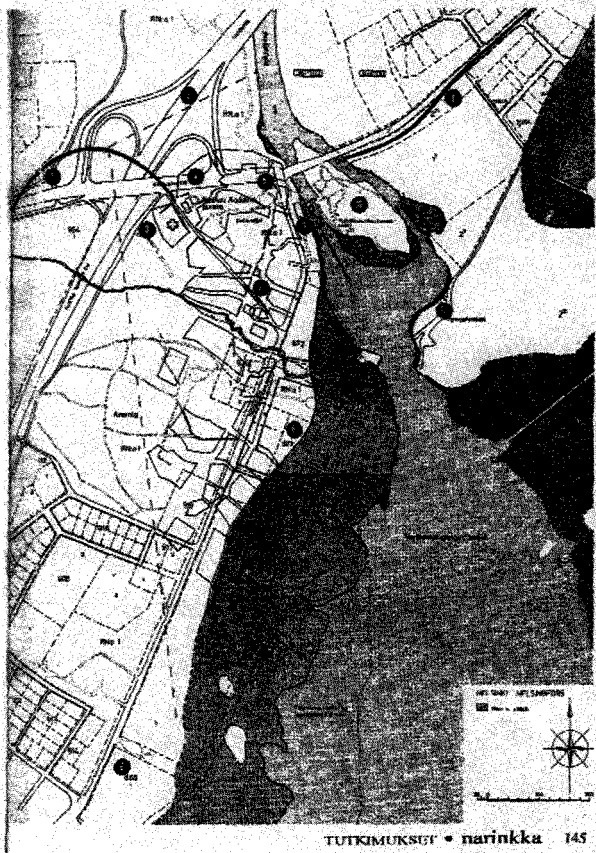
1551 Helsinki sai jo perustamisvaiheessaan oman koulunsa, pedagogion, sillä Porvoon koulumestari Bertil Christophori seurasi oppilaitaan uuteen kauppakaupunkiin.

(Suolahti 1950, 185) Opetuksen päämääränä oli ennen kaikkea kouluttaa kelpollisia kirjureita kauppiaiden ja kruunun palvelukseen. (Gardberg 1981, 42) Tämä Helsingin ensimmäinen koulu toimi vv. 1551–1640. (Nikula 1981, 274) Koulu sijaitsi Vantaanjoen suussa läntisen kosken partaalla.

Rekonstruktioehdotus
Helsingistä n. v.
1640. 1. Suuri
rautatie; 2. Tullitalo;
3. Kirkko; 4. Hoispi-
tali; 5. Koulu;
6. Mylly; 7. Käsi-
kaankattaus;
8. Päätori; 9. Satama;
10. Hämmentie ja
11. Veistamo.

Förslag till rekon-
struktion av Helsing-
fors ca 1640. 1. Stora
strandvägen;
2. Tullskattet;
3. Kyrkan; 4. Hoespi-
talen; 5. Skolan; 6.
Kvarnen; 7. Kyrks-
gården; 8. Huespö-
gården; 9. Hamnen;
10. Gångbacken och
11. Skipsvarvet.

Proposal for the
reconstruction of
Helsinki as it was
c.1640. 1. Main coast
road; 2. Toll fence;
3. Church; 4. Hospi-
tal; 5. School;
6. Mill; 7. The Royal
decanery; 8. Main
Market Square;
9. Harbour; 10. Site of
gallows and
11. Ship yard.

KUVA 1.

Kartta Vantaanjoen Helsingistä. Nro 5:n kohdalla, aivan kosken partaalla toimi Helsingin ensimmäinen koulu, yksivuotinen pedagogio

- 1640 *Kuningatar Kristiinan holhoojahallitus määräsi Helsingin asukkaat muuttamaan Vantaanjoen suulta Vironniemelle, nykyisen Senaatintorin liepeille.*
- 1641 *Kolmeluokkainen triviaalikoulu aloitti välittömästi toimintansa uudessa Helsingissä, suurin piirtein nykyisen Senaatintorin itälaidalla. Koulu sijaitsi silloisen torin varrella tai sen välittömässä läheisyydessä yhdessä raatihuoneen ja kirkon kanssa. (Suolahti 1950, 321)*
- 1649 *Ruotsi-Suomen uusi koulujärjestys sisälsi neljänlaisia kouluja: pedagogiot, triviaalikoulut, lukiot ja akatemian, joka viimeksi mainittu yliopistoa vastaava oppilaitos jäi tämän tutkimuksen ulkopuolelle.*
- 1654 *Helsingin kaupungin rakennuksista paloi kaksi kolmasosaa eli noin 40 taloa, kirkko ja koulu niiden joukossa. "Saatuaan tiedon tulipalosta hallitus käski maaherra Creutzin ryhtymään viipymättä kaupungin uudelleenrakentamiseen. Helsingin porvareille annettiin runsaasti veronvähennysoikeuksia, vaikka kuningas Kaarle X Kustaa ei valtakunnan sotamenojen vuoksi voinut suoranaista valtionapua myöntäkään." (Suolahti 1950, 321–322)*
- Tulipalon jälkeen rakennettu koulutalo pysyi pystyssä 1690-luvun alkuun saakka, jonka jälkeen se purettiin. Vanha koulu, kuten sen tilalle rakennettu uusi koulukin, olivat yksikerroksisia, puurakenteisia taloja. Niissä oli eteinen ja kaksi huonetta. (Suolahti 1950, 326)*
- 1686 *Kirkkolaki sääteli koulujen toimintaa. Kirkkoherra toimi seurakuntansa koulun tai koulujen tarkastajana. Näin oli Helsingin triviaalikoulunkin kohdalla. Muuten lasten opettaminen säädettiin vanhempien velvollisuudeksi.*
- 1693 *Uusi lukio- ja kouluasetus ei muuttanut paljon aikaisemman lain määräyksiä.*

- 1721 *Uudenkaupungin rauhan jälkeen v. 1721 Viipurin lukio siirrettiin Porvooseen. (Iisalo 1988, 48) Tämä koulu palveli myös helsinkiläisiä nuoria.*
- 1724 *Väliaikainen koulujärjestys annettiin ja se säilyi muuttamattomana vuoteen 1843 asti. Se sääтели myös Helsingin triviaalikoulun toimintaa. Kirkkolain mukaan piispalla ja tuomiokapitulilla oli mm. oikeus valita koulujen opettajat. Helsingin triviaalikoulussa ei aluksi ollut apologistan luokkaa, vaan kaksi latinaluokkaa sekä kolmas rehtorin ja konrehtorin yhteisesti johtama luokka. (Hornborg 1950, 526)*
- 1731 *Triviaalikoulun rakennus oli päässyt rappeutumaan ja päätettiin ostaa Forsmanin talo. Seuraavana vuonna suoritettiin siinä täydellinen korjaus, jonka seurauksena koulunpitoa voitiin jatkaa. Uusi koulurakennus sijaitsi Suurkadun länsipäässä lähellä Kluuvinlahden rantaa eli nykyisten Aleksanterinkadun ja Fabianin kadun risteyksessä. Tämä koulutalo vaurioitui pahoin venäläismiehityksen aikana 1742–1743. (Hornborg 1950, 58–60)*

KUVA 2.

Muutettuaan sijaintipaikkansa nykyisen Senaatintorin liepeille Helsinki sai uuden koulun, kolmevuotisen triviaalikoulun. Tämä koulu sijaitsi useissa paikoissa nykyisen Kluuvin alueella. 1700-luvun puolivälissä triviaalikoulu sai oman kivirakennuksen, joka oli irrallisen kello-tapulin vieressä, nykyisen Valtionevoston linnan pihan kohdalla

- 1748 *Helsingin linnoittamisvaihe alkoi ja samaan aikaan valmistui Helsinkiin triviaalikoululle oma kivirakennus,*

josta myös rehtori ja apulaisrehtori saivat asunnon. (Nikula 1981, 274–276) Triviaalikoulu sai uuden kaksikerroksisen kivirakennuksen nykyisen Valtioneuvoston linnan pihan kohdalle. Siitä on säilynyt paitsi rakennuspiirustukset myös kuva Engellin vesiväripiirustuksessa, joka esittää kaupungin keskustaa. (Hornborg 1950, 59) Koulu toimi tässä rakennuksessa vuoteen 1841.

- 1783 Suomenlinnaan (silloiseen Viaporiin) perustettiin lahjoitusten turvin rykmentin pedagogio sotaväen ja saarella asuvien siviilien lapsille.
- 1809 Suomi liitettiin autonomisena valtiona Venäjän keisarin alaisuuteen, mutta seuraavina vuosikymmeninä vanhat Ruotsin vallan aikaiset koululait säilyivät voimassa Suomessa.
- 1812 Haminan rauhan jälkeen Helsinki määrättiin autonomisen Suomen uudeksi pääkaupungiksi. Tämän seurauksena kaupunki alkoi kehittyä nopeammin.
- 1817 Helsingin köyhäinhuoltojohtokunta palkkasi neiti Bernströmin opettamaan johtokunnan hänen Katajanokalla sijainneeseen mökkiinsä lähettämiä lapsia. Se oli ensimmäinen tavallisen kansan lapsille järjestetty koulu Helsingissä. (Somerkivi 1977, 17)
- 1820 Helsingin triviaalikouluun lisättiin ns. apologistan luokka, jollaisia oli ollut Turun ja Vaasan triviaalikouluissa. Apologistan eli kirjurinluokalla annettiin porvarillisiin elinkeinoihin kasvattavaa opetusta. (Ruuth 1950, 449) Helsingin triviaalikoulu sai uudet koulutilat, kun vanhan kivikoulu purettiin uuden Senaattirakennuksen tieltä.
- 1824 Helsingin köyhien lasten opetus sai koulumaisemmat muodot, kun se siirtyi köyhäintaloon, joka sijaitsi Nikolainkadun (nykyisen Snellmanin kadun) varrella. (Somerkivi 1977, 17) Köyhäintalon vahtimestari Fredrik

Lindberg palkattiin opettajaksi. Koulu oli toinen helsinkiläinen kansan lasten oppilaitos.

- 1829 *Helsinkiin perustettiin yksityinen ruotsinkielinen oppikoulu, josta tuli pääkaupungin toinen oppikoulu. (Ruuth 1950, 451) Tämän professori Avellanin perustaman poikakoulun toiminta lakkasi, kun perustaja kuoli v. 1832, mutta se oli esimerkkinä seuraaville oppikouluille.*
- 1831 *Helsingfors Lyceum aloitti toimintansa Lauantaiseuran aloitteesta kolmantena helsinkiläisenä oppikouluna. Koulu sai v. 1846 koulutalon Mikonkatu 25:stä ja uuden koulun vuonna 1874 Vuorikatu 22:sta. Se lopetti toimintansa 1889. (Hansson 1982, 175)*
- Köyhäinkoululle saatiin enemmän tilaa, kun köyhäintalon Liisankadun puoleinen yläkerta annettiin sen käyttöön. (Ruuth 1950, 457–458 ja Somerkivi 1977, 18)*
- 1835 *Pääkaupunkiin perustettiin yksityinen Odert Gripenbergin johtama, ruotsinkielinen tyttökoulu, ikäjärjestyksessä neljäs helsinkiläinen oppikoulu. (Kiuasmaa 32) Koulu eli viitisentoista vuotta. (Ruuth 1950, 457–458)*
- 1837 *Bell-Lancaster -koulun eli vuoro-opetuskoulun rakennus valmistui Kasarmi-kadun ja Pohjoisen Makasiinikadun kulmaukseen. Kouluun saatiin osin lahjoitusvaroin sekä poikaita tyttöosasto, ja entinen köyhäinkoulu sulautettiin tähän uuteen kouluun. (Ruuth 1950, 460–464 ja Somerkivi 1977, 21)*
- 1840 *Kolmen professorin ja kaupungin kauppiaskunnan yhteistoimin perustettiin Suomen pääkaupunkiin kolmas lasten koulu, jonka tarkoituksena oli enemmän varattomien lasten hoivaaminen kuin opetus. Sitä varten rakennettiin koulutalo vuonna 1847 osoitteeseen Roobertinkatu 14. Laitoksen nimi oli Maria-asyl.*

- 1841 *Helsingin triviaalikoulun kolmesta ylimmästä luokasta muodostettiin yläalkeiskoulu ja apologistan luokasta ala-alkeiskoulu. (Ruuth 1950, 450–451)*
- 1843 *Ensimmäinen Venäjän vallan aikainen Suomen lukio- ja koulujärjestys annettiin. Se muutti vanhat oppikoulut sisällöltään uudenaikaisemmiksi. Kun triviaalikoulun kirjurinluokka lakkautettiin, reaaliopetus Helsingissä kärsi, kunnes uusia reaalikouluja perustettiin. Tämä koulujärjestys antoi mahdollisuuden myös tyttökoulujen perustamiseen.*
- 1844 *Viipurin tyttökoulujen mallin mukaan perustettiin Helsinkiin ruotsinkielinen Fruntimmerskola. (Ruuth 1950, 458–459) Tämä oli perustamisjärjestyksessä pääkaupungin viides oppikoulu. Koulussa perittiin korkeaa lukukausimaksua, jotta ainoastaan varakkaiden perheiden tyttäret pääsisivät tähän oppilaitokseen. (Anttila 1956, 519) Koulu toimi aluksi Aleksanterinkatu 6–10:ssä ja sai vuonna 1887 uuden koulutalon Bulevardi 18:een, jossa se toimi Svensk Flicklyceet -nimisenä vuoteen 1975.*
- 1856 *Toinen autonomian aikainen koulujärjestys annettiin. Uushumanististen katsomusten voimistuessa klassillisten kielten rinnalle pyrittiin saamaan uusia kieliä ja filantropismin hengessä vähennettiin koulujen kovaa kuria. Nyt oli mahdollista vanhamuotoisten yleissivostävien lukioiden ohella perustaa virkamieskoulutukseen painottuvia siviililukioita. Edellisissä kouluissa hallitsi latina, jälkimmäisissä venäjä ja ranska sekä matemaattisluonnontieteelliset kurssit. (Kiuasmaa 1982, 20)*
- Tämä koulujärjestys salli 2-, 3- tai 4-luokkaisten rouvasväen koulujen perustamisen, mutta vain herrasväen tytärille. (Nikunen 1978, 7)*
- 1858 *Jaakko Länkelä tukijoineen onnistui perustamaan jo ennen ensimmäisen kansakouluasetuksen antamista Helsinkiin yksityysoikeuden suomenkielisen kansakoulun, jonka*

rehtorina jatkoi vuodesta 1861 alkaen Julius Krohn. (Ruuth 1950, 463–464) Pääkaupungin kansan lasten kouluista se oli neljäs perustamisjärjestyksessään.

- 1859 Kruununhaassa avattiin viides pikkulasten koulu osoitteessa Mariankatu 24. Kun tähän oli saatu rahat piirustuksenopettaja Frans Sedmigradskyn testamentista, annettiin koululle lahjoittajan nimi. Se sai heti suojiinsa lähes sata lasta. (Ruuth 1950, 466–467)
- 1862 Asetuksella määrättiin yläalkeiskoulusta muodostettavaksi kaksikielinen Normaalikoulu ja ala-alkeiskoulusta reaalikoulu. Yläalkeiskoulun toiminta loppui vuonna 1866 ja ala-alkeiskoulun työ vuonna 1872. (Ruuth 1950, 450–451 ja 455)
- 1864 Helsingin Normaalikoulun ruotsinkielinen osasto perustettiin. Se palveli myös oppikoulunopettajien harjoittelukouluna. Siitä muodostui vuonna 1872 uuden koulujärjestyksen seurauksena Svenska Normalyceum. (Bergman 1982, 6) Tämä koulu oli kuudes oppikoulu Helsingin kaupungissa.

Suomen Kasvatusopillinen yhdistys teki aloitteen Helsingin kansakoulujen perustamiseksi, jonka ehdotuksen perusteella kirkonkokous asetti ns. tarkastuskomitean. Tämä puolestaan valmisti ohjesäännön pääkaupungin alempia kansakouluja varten. Kirkonkokouksen hyväksyttyä ohjesäännön senaatti vahvisti sen 15.5.1867. Sen mukaan Helsingissä asuville 7–10-vuotiaille oli järjestettävä kuusi alakansakoulua, kolme ruotsinkielistä ja kolme suomenkielistä. (Ruuth 1950, 468–469)

- 1866 Ensimmäinen kansakouluasetus astui voimaan Suomessa. Uusia cygnaeuslaisia kansakouluja ei kuitenkaan heti järjestetty pääkaupunkiin, jossa oli ennestään vanhamuotoisia kansan lasten kouluja. Tällä lailla kansanopetus irrotettiin kirkon hallinnasta kuntien hallintaan.

1867 Helsinkiin perustettiin ensimmäinen suomenkielinen oppikoulu. Senaatin päätöksen mukaan Normaalikouluun oli perustettava myös suomenkielinen osasto, joka saatiin aikaan vuonna 1867, mutta Koulutoimen Ylihallituksen ja Helsingin valtuusmiesten vastustuksen seurauksena se siirrettiin Hämeenlinnaan muutamiksi vuosiksi. (Ruuth 1950, 455–457) Koulu palasi Helsinkiin vuonna 1887. Perustamisvuotensa mukaisesti Suomenkielisestä Normaalikoulusta tuli pääkaupungin seitsemäs oppikoulu.

Kirkonkokous päätti, että vuoro-opetuskoulut oli muutettava yläkansakouluiksi ja ohjesäännön laatiminen annettiin kasvatustieteen professori Z. J. Cleven tehtäväksi. (Ruuth 1950, 469) Cleve valittiin Helsingin sivutoimiseksi Helsingin kansakoulujen tarkastajaksi. Tässä tehtävässä hän toimi kaksi vuotta.

Samana vuonna aloitti uuden kansakouluasetuksen mukainen alakansakoulu toimintansa Helsingissä, ruotsinkielinen koulu Kirkkokatu 11:ssä ja suomenkielinen Kasarmikatu 21:ssä. (Somerkivi 1977, 52)

1869 Helsingin vuoro-opetuskoulu muutettiin yläkansakouluksi, jossa oli sekä ruotsin- että suomenkielisille oppilaille oma osastonsa. Samalla järjestettiin iltakoulu selkälapsille, jotka eivät voineet käydä koulua päivisin. (Ruuth 1950, 460–465 ja Somerkivi 1977, 54–55)

Samana vuonna aloitti Suomalainen Tyttökoulu toimintansa yliopiston lehtori B. F. Godenhjelman perustamana Fabianinkatu 22:ssä. Vuonna 1873 koulu sai oman koulurakennuksen Bulevardin ja Yrjönkadun kulmassa. Ensimmäinen johtaja oli neiti Ida Lindroos ja toinen Ottilia Stenbäck. (Ruuth 1950, 459 ; Anttila 1956, 525–526) Tämä oli kahdeksas Helsinkiin perustettu oppikoulu.

Helsingin kansakoulujen tarkastajaksi valittiin filosofian maisteri O. A. F. Blomstedt, joka toimi tässä tehtävässä kolme vuotta.

KUVA 3.

Helsingin vanha vuoro-opetuskoulu Kasarmikadun ja Pohjoisen makasiinikadun kulmassa muutettiin v. 1870 yläkansakouluksi. Nykyisin sen paikalla sijaitsee kaupungin Rakennusvirasto

1870 *Keisari Aleksanteri II:n kehotuksesta Helsinkiin perustettiin venäläinen poikien ja tyttöjen kymnaasi, perustamisjärjestyksessään yhdeksäs ja kymmenes helsinkiläinen oppikoulu. Venäläisen lukion tarve oli suuri, kun pääkaupungissa oli runsaasti venäläisiä. Mieslukion osoite oli Läntinen Heikinkatu (Mannerheimintie) 10 ja naislukion Fabianinkatu 20, nykyinen Yliopiston hallintorakennus.*

Z. J. Cleven laatima Helsingin ylä- ja alakansakoulua koskeva ohjesääntö hyväksyttiin kirkonkokouksessa ja senaatissa ja näin pääkaupungin kansakoululaitos pääsi kunnolla alkamaan toimintansa. (Ruuth 1950, 469)

1871 *Kun pääkaupungin ainoa suomenkielinen poikaoppikoulu, Suomalainen Normaalikoulu, oli siirretty Hämeenlinnaan, päättivät eräät valistuneet helsinkiläiset perustaa yksityisen suomenkielisen poikakoulun, Suomalaisen Alkeisopiston. Siitä tuli suomenmielisen sivistyneistön ja valveutuneen rahvaan silmäterä kautta*

maan. (Anttila 1956, 521) Koululle valmistui vuonna 1878 koulutalo Ratakatu 2:een.

Helsingin kansakoulujen tarkastajaksi valittiin filosofian maisteri Viktor Öhberg, joka toimi tässä tehtävässä vuodet 1871–1901, jona aikana pääkaupungin koululaitos laajeni huomattavasti.

- 1872 *Kolmas autonomia-ajan koulujärjestys. Se toi mukanaan liberalismien henkeä. Kirkollista valvontaa vähennettiin myös oppikouluissa. Syntyivät 4- ja 7-luokkaiset lyseot, 2- tai 4-luokkaiset reaalikoulut sekä 4-luokkaiset tyttökoulut. Yksi niistä sijoitettiin Helsinkiin. Vuonna 1873 oppikoulujen toiminta järjestettiin uusien säännösten mukaiseksi. Uudistus oli radikaali. Se pyyhkäisi pois kaikki entiset oppikoulutyypit. Niiden tilalle päätyypiksi tuli lyseo. Oppilaisiksi otettiin 9–13-vuotiaita poikia, joilla oli jonkinlaiset alkeistiedot. Toisen opintien tarjosivat lyseoiden rinnalle perustetut reaalikoulut, jotka tarjosivat oppia käytännön aloille, mutteivät tarjonneet tietä lukioon. Kolmantena koulumuotona olivat tyttökoulut, jotka oli tarkoitettu lähinnä säätyläisperheiden tyttäriin. (Iisalo 1988, 133–134) Tällä asetuksella muutettiin ala-alkeiskoulu reaalikouluksi.*

Samana vuonna perustettiin Helsinkiin kaksi ruotsinkielistä reaalioppikoulua: varakkaiden ja erityisesti virkamieskotien pojille tarkoitettu täysimuotoinen oppikoulu Svenska Realllyceum ja muille pojille tarkoitettu neliluokkainen Svenska Realskolan. Edellinen koulu aloitti toimintansa Kirkkokatu 10:ssä ja jatkoi vuodesta 1873 omassa talossaan Kirkkokatu 8:ssä. (Anttila 1956, 515–516, 531)

- 1877 *Punavuoren kansakoulu valmistui. Muut pääkaupungin kansakoulut toimivat epäkäytännöllisissä vuokrahuoneistoissa, joista huomattiin, että ne eivät olleet kaupungille taloudellisesti edullisia.*

1878 *Claes Kjerrströmin laatiman Helsingin kartan mukaan pääkaupungissa oli po. vuoden alussa yksitoista yleisivistävää koulua, joista kolme oli kansakoulua ja kahdeksan oppikoulua.*

Kansakouluista kaksikielinen yläkansakoulu sijaitsi Kasarmikatu 21:ssä. Pikkulasten kouluksi oli merkitty Mariankatu 24:ssä sijainnut talo, samoin Roobertinkatu 11:ssa ollut rakennus.

Oppikouluista kolme oli tytöille tarkoitettuja. Ikäjärjestyksessä nämä olivat: Ruotsalainen tyttökoulu (Fruentimmerskola) Aleksanterinkatu 6–10:ssä, Suomalainen tyttökoulu Fabianinkatu 22:ssa (nyk. Porthania) ja Venäläinen naiskymnaasi osoitteessa Fabianinkatu 20.

Pojille tarkoitettut viisi oppikoulua (perustamisjärjestyksessä) sijaitsivat seuraavasti. Helsingfors (Privata) Lyceum oli Vuorikatu 22:ssa, aivan Kaisaniemen puiston vieressä. Svenska Normallyceum oli jo nykyisellä paikallaan Unioninkatu 2:ssa. Venäläinen mieskymnaasi oli osoitteessa Läntinen Heikinkatu 10. Suomalainen Alkeisopisto oli Ratakatu 2:ssa, joka rakennus annettiin myöhemmin Suomalaiselle Normaalilyseolle. Helsingfors Svenska Realskolanin nimeä ei ollut kartassa, vaikka se kirjallisten lähteiden mukaan sijaitsi Mikonkatu 3:ssa (nyk. Pohjolan talo). Sen sijaan Svenska Reallyceum oli merkitty silloiseen osoitteeseensa Mariankatu 11:een.

1879 *perustettiin Privata Svenska Fruentimmerskolan i Helsingfors, joka toimi ensin useissa vuokrahuoneistoissa ja vuodesta 1914 Bulevardi 26:ssa sekä vihdoin vuodesta 1966 Vartiokylän kaupunginosassa. (Teperi 1993, 540)*

1881 *Keisari antoi koulujen kehittämistä koskevan asetuksen, jolla pyrittiin vastaamaan ajan vaatimuksiin.*

Suomalaiseen tyttökouluun perustettiin kaksivuotinen jatko-opisto, jolloin siitä tuli yliopistoon johtava oppikoulu. Siellä harjoittelivat myös opettajiksi aikovat opiskelijat ja koulusta tuli näin ollen tyttönormaalikoulun edeltäjä. (Anttila 1956, 527)

- 1882 *Vuodesta 1882 valtiolta muuttui suopeammaksi suomenkielistä oppikouluopetusta kohtaan ja osti Suomalaisen Alkeisopiston sekä muutti sen Suomalaiseksi Normaalilyseoksi. (Anttila 1956, 523) Viimeksi mainittu koulu siirtyi Hämeenlinnasta takaisin Helsinkiin toimien tässä talossa vuodet 1887–1905, jolloin sille valmistui uusi suurempi koulurakennus viereiselle tontille Ratkatu 4:ään.*

Helsingissä avattiin syksyllä ensimmäinen yksityinen reaalikoulu, Nya svenska läroverket. (Hornborg 15) Koulun ensimmäinen rehtori, pastori Karl Theodor Broberg ja johtokunnan puheenjohtaja, professori Fridolf Gustafsson olisivat halunneet muodostaa uudesta opinahjosta yhteiskoulun, mutta johtokunnan enemmistö ei uskaltanut suorittaa kahta suurta uudistusta, reaaliaineiden lisäystä ja yhteiskasvatusta samanaikaisesti ja koulu jäi poikakouluksi. (Bergman 1982, 5, 11–14) Se muuttui myöhemmin Gymnasiet Lärkaniksi. Koulu toimi vuodet 1882–1884 tavaratalo Sokoksen paikalla, Kai-vokadun puolella sijainneessa koulutalossa (Bergman 1982, 17) ja sai vuonna 1887 oman koulutalon Mikonkatu 25:een valmistuneesta uudesta ja vieressä olleista Helsingfors Lyceumin entisistä koulurakennuksista. (Hansson 1982, 175)

KUVA 4.

Nykyinen Lärkanin lukio alkoi Nya Svenska läroverket-nimisenä kouluna toimintansa v. 1872 kuvassa oikealla olevan talon pohjakerroksessa, osoitteessa Kaivokatu 3 (silloin 11). Nykyisin tontilla on Sokoksen tavaratalo (Kuva: Helsingin kaupunginmuseo/kuva-arkisto)

1883 *Em. Gustafsson ja Broberg erosivat edellisestä koulusta ja perustivat Helsinkiin ensimmäisen suomalaisen, vaikkakin ruotsinkielisen yhteiskoulun: Läroverket för gossar och flickor. Tämä ns. Broberska skola perustettiin sekä reaalityönsä että yhteiskoulun periaatteet sisältäväksi kouluksi. (Hornborg 1938, 16; Kiuasmaa 1982, 33) Myöhemmin se sai komean koulutalon Korkeavuorenkatu 23:sta, jossa se toimi lähes peruskoulujärjestelmän alkuun asti. Rakennuksessa sijaitsee nykyisin Taideteollisuusmuseo.*

1886 *SYK, Helsingin Suomalainen Yhteiskoulu, perustettiin. Vuodesta 1889 koulu alkoi saada valtiolta vaatimatonta rahoitusta II–V luokille. (Nikunen 1978, 9) Koulu alkoi toimintansa Vladimirin (Kalevan) katu 6:ssa, muutti myöhemmin Neröanderinkatu 13:een, jossa nykyisin on Valtion Museovirasto. SYK toimii nykyisin Haagassa.*

Helsinki sai ensimmäisen tilavan kansakoulurakennuksen, nim. 15 luokkahuonetta ym. tiloja käsittävän Annankadun rk. koulun rakennuksen, joka luovutettiin 1970-luvulla Kulttuuriasiainkeskukselle.

1888 *Uusi ruotsinkielinen oppikoulu, Nya Svenska Samskolan alkoi toimintansa, jota kesti vuoteen 1977, jolloin koulu luovutettiin Helsingin kaupungin omistukseen.*

Koulu toimi ensin Bulevardi 7–9:ssä, muutti vuonna 1911 Lönnrotinkatu 12:een ja 1954 Sandelsinkatu 3:een. (Teperi & Salminen 1993, 540)

- 1889 *Privata Svenska Flickskolan i Helsingfors aloitti työnsä, otti v. 1945 nimekseen Laguska skolan ja vuonna 1975 Minerva skolan. (Teperi & Salminen 1993, 540) Koulu aloitti toimintansa Helsingfors Lyceumin entisissä rakennuksissa. (Hansson 1982, 175) Vuonna 1929 koulu sai oman talon Apollonkatu 12:sta. (Teperi & Salminen 1993, 353)*

Kansakoulutiloista oli huutava puute. Niinpä vuonna 1890 rakennettiin uusi Porthaninkadun kansakoulu Kallioon, ostettiin Rouvasväen yhdistykseltä vuonna 1896 lastenkoti Lapinlahdenkadun varrelta ja muutettiin kouluksi, hankittiin kaupungin omistama Hesperian ulkoravintola kansakoulujen käyttöön jne.

- 1891 *Helsingin Suomalainen Reaalilyseo, Ressuksi nimitetty oppilaitos, alkoi toimintansa Ratakatu 2:ssa, mutta jo kolme vuotta myöhemmin se sai oman koulutalon Vanhan kirkon vastapäätä Lönnrotinkadun ja Kalevankadun väliselle tontille. Koulua on myöhemmin laajennettu useaan kertaan.*

- 1897 *Helsingissä oli jo 16 kansakoulua, joiden suuruus vaihteli yhdestä luokkahuoneesta kymmeneen luokkaan. Parhaimmissa kouluissa oli lisäksi voimistelusalit ja veistotilat, joissakin luonnontiedon erikoisluokka. Kouluista viisi oli ylempiä ja 15 alempia kansakouluja. (Hgin kansak. vsk 1897)*

Seuraavan kahden kymmenen vuoden aikana rakennettiin pääkaupunkiin yhdeksän uutta kansakoulua. Niistä ovat koulukäytössä edelleen vuonna 1902 valmistunut Vallilan, vuonna 1905 valmistunut Töölön ja vuonna 1908 valmistunut Tehtaankadun koulu. (Somerkivi 1977, 327–331; Hgin Opetustoimen vsk 1999)

- 1899 *Lucina Hagman perusti Yhteiskoulun, joka sai myöhemmin oman koulun Kirkkokatu 12:een, siirtyi 1960-luvulla Pihlajamäen kaupunginosaan toimien siellä edelleen.*
- 1901 *Helsingin kansakoulujen tarkastajaksi tuli tohtori Hjalmar Chrons, joka hoiti tehtävää vain kaksi vuotta.*
- 1902 *Opettajatar Hanna Castren perusti Sörnäisten Yhteiskoulun, joka pian otti nimekseen Kallion Yhteiskoulu (Anttila 1956, 530) ja toimii nykyisin Kallion ilmaisutaitolukio -nimisenä.*
- 1906 *Helsinkiin liitettiin Mellunkylä ja Kumpulan kylä, joiden alueiden koulut liitettiin Helsingin koulutoimeen. Tyttökoulun jatkoluokat alkoivat toimintansa Kruununhaassa.*
- 1907 *Helsingin maanviljelyslyseo alkoi toimintansa, sai koulurakennuksen Lapinlahdenkatu 1:stä ja muutti vuonna 1935 nimensä Lapinpuiston yhteislyseoksi. Myöhemmin se yhdistyi samassa toimipaikassa Helsingin Yhteislyseoon ja muutti uuteen koulurakennukseen Kontulaan vähän ennen peruskoulujärjestelmää.*
- 1908 *Helsingin kansakoulujen suomenkieliseksi tarkastajaksi valittiin filosofian maisteri Matti Pesonen, joka hoiti tätä tehtävää vuodet 1908–1935. Sinä aikana Helsingin koululaitos kehittyi monipuolisesti.*
- 1912 *Väinö Heikkilä perusti Helsinkiin suomenkielisen yhteiskoulun, joka toimi ensin keskikouluna ja myöhemmin täysiluokkaisena oppikouluna. Nykyisin koulu on nimeltään Töölön yhteiskoulu ja siihen yhdistyi peruskoulun alkuvuosina Karjalan yhteiskoulu.*

Koulujen opetuksesta, opettajista, oppilaista ja välineistä

Ruotsinvallan aikainen opetus

Kun Helsinki perustettiin uskonpuhdistuksen aikakaudella, Koli sen kouluihin sovellettava Vesteråsin valtiopäivillä vuonna 1527 tehtyjä päätöksiä, jotka johtivat Ruotsin kirkon irtautumiseen katolisesta kirkosta ja kuninkaan johtaman kansalliskirkon syntymiseen. Suomen roomalaiskatoliset luostarit olivat 1540-luvulle tultaessa Naantalin birgittalaisluostaria lukuun ottamatta lopettaneet toimintansa. Samalla luostarien opetustoimintakin oli päättynyt. Ainoastaan Turun katedraalikoulu ja Porvoon sekä Viipurin kaupunkikoulut jatkoivat työtään. (Iisalo 1988, 44)

Henkinen elämä 1500-luvulla keskittyi kahden henkilön ympärille myös nuoressa Helsingissä: kirkkoherran ja koulumestarin. Jumalan sanan kuuleminen kirkossa ja alkeisopetukseen osallistuminen koulutuvassa olivat lähes ainoat asiat, jotka irrottivat senaikaisen ihmisen arkitöistään. Helsingin ensimmäinen koulu oli lähes yhtä vanha kuin kaupunkikin. Joulukuussa 1560 päivätty kuninkaallinen kirje mainitsee, että Helsingin koulumestari, herra Bertil Christophori, oli yksitoista vuotta aikaisemmin perustanut Helsinkiin pedagogion, jonka johdossa hän oli siitä lähtien ollut. Opetus tähtäsi ennen kaikkea kunnollisten kirjureiden kouluttamiseen kauppiaita ja kruunua varten. (Suolahti 1950, 185)

Pedagogiot, kaupunkien yleisin koulutyyppe, olivat eräänlaisia kansakouluja, mutta ne palvelivat myös triviaalikoulun valmistavana kouluna. Yleensä triviaalikoulut olivat yksiluokkaisia, mutta niitä käytiin 4-5 lukukautta. Uskonto oli opetuksessa keskeisellä sijalla. Lukeminen, kirjoittaminen ja laskento olivat myös tärkeitä aineita. Lisäksi luettiin historiaa ja maantietoa. Ne oppilaat, jotka aikoivat jatkaa ylemmissä kouluissa,

voivat saada myös latinan opetusta. (Somerkivi 1977, 12)

Bertil Christophorin opetustoiminta keskeytyi lyhyeksi ajaksi 1550-luvun lopussa, jolloin Nicolaus Matthiae hoiti koulumestarin tehtäviä. Bertil oli toivonut saavansa Hattulan seurakunnan hoitoonsa, mutta kun se ei onnistunut, palasi hän entiseen toimeensa. Hän toimi sitten koulumestarina kuolemaansa saakka vuoteen 1563. Seuraavana vuonna näet Helsingin kouluun nimitettiin uusi koulumestari Petrus Thomae Rautiainen. Hän oli lyhytaikainen työntekijä, koska pian sen jälkeen ao. koulumestarina mainitaan olleen Simon Laurentii kahden vuosikymmenen ajan. (Suolahti 1950, 186–187)

Luterilaiset uskonpuhdistajat olivat korostaneet äidinkielen merkitystä. Tämä heijastui myös koulujen opetusohjelmaan. Lukutaidon alkeet ja katekismus opetettiin Turun koulussa suomeksi. Tähän viittaavat 1600-luvun puolelta säilyneet helsinkiläisten valitukset. Turun koulu ei näet sopinut heidän ruotsinkielisille lapsilleen "suomen kielen tähden". Ruotsin ja siis myös Suomen koulujen uudistus oli sisällöllisesti yhdistelmä humanismin ja uskonpuhdistuksen ajattelusta. Uskonpuhdistuksen tärkeimpänä antina oli luterilainen uskonnonopetus. Humanismi taas vaikutti latinan opiskeluun. Vuonna 1571 tiivistettiin uudistuksen periaatteet koulujärjestykseksi nimitettyyn koululakiin. Sen mukaan latinan opetus aloitettiin jo alimmalla luokalla opettelemalla ulkoa kieliopin taivutusmuodot. Seuraavilla luokilla jatkettiin kieliopin opiskelua, mutta luettiin myös katkelmia antiikin kirjailijoiden teksteistä. Lisäksi tutustuttiin mm. Erasmusuksen moraalisiin kirjoituksiin. Oppilaat saivat myös harjoitella latinankielisten kirjeiden, kertomusten ja satujen sepittämistä. Ohjelma oli sama, jota Erasmus oli suositellut kouluihin. Tällainen opetusohjelma oli todennäköisesti myös Helsingin koulutuvassa eli pedagogiossa. Oppilaat (pojat) lienevät olleet pääasiassa ruotsinkielisistä kodeista. Suurin osa uskonpuhdistusvuosisadan koulupojista aikoi papiksi, ja koulutus oli selvästi suunniteltu tähän virkaan johtavaksi. (Iisalo 1988, 45–46)

Tiedot Helsingin koulusta eivät ole sanottavasti runsaamat kuin tiedot kaupungin hengellisestä elämästä. Vaikka Porvoo oli saanut kaupunginoikeudet takaisin v. 1579, lakkautettiin ne jälleen 1614. Kun Porvoon elämä itsenäisenä kaupunkina lakkasi, lopetti myös tämän kaupungin koulu toimintansa. Porvoolaiset pojat joutuivat siten käymään Helsingissä koulua muutaman vuosikymmenen ajan. Ilmeisesti Helsingin koulukin oli keskeytettynä 1600-luvun alussa, koska helsinkiläiset ilmoittivat valituskirjeessään Kaarle-herttualle, että heidän koulunsa oli siirretty Turkuun. Omasta ruotsinkielisestä koulustaan he eivät halunneet luopua, varsinkin kun Turun koulu oli suomenkielinen. (Suolahti 1950, 212)

Helsingin koulun rappiotila ei ollut pitkäaikainen, koska jo vuoden 1607 privilegioissa määrättiin kaupungista koituvista sakkorahoista osa käytettäväksi kirkon, koulutuvan, raastuvan ja muiden kaupungin rakennusten kunnossapitoon. Samana vuonna helsinkiläiset totesivat koulunsa olevan jälleen toiminnassa, joskin valittivat sen kehoa kuntoa ja pyysivät kruunun avustusta sen ylläpitoon. Oppilaiden määrä oli kasvamaan päin, mutta heidän toimeentulonsa heikkoa. (Suolahti 1950, 214)

Ruotsi-Suomessa ilmestyi 1600-luvulla useita koulujärjestyksiä, joilla uskonpuhdistusajan koulua yritettiin sopeuttaa muuttuvaan yhteiskuntaan. Kuningas Kustaa II Adolf valitti vuonna 1620, että monet virkamiehet olivat jopa kirjoitustaidottomia. Juuri uusien virkamiesten tarve johti 1600-luvulla uusien koulujen perustamiseen. Kun Helsingin sijainti muutettiin vuonna 1641 Vantaanjoen suulta nykyisen Senaatintorin liepeille, saatiin sinne aikaisemman yksivuotisen pedagogion tilalle kolmevuotinen triviaalikoulu.

Elokuun 5. päivänä 1654 paloi Helsingin kaupungin rakennuksista kolme neljäsosaa muutamassa tunnissa tuhkaksi. Kun myös triviaalikoulun rehtori Nicolaus Lindormi ja konrehtori Rothovius menettivät tulipalossa kotinsa, heidän toimuksenaan oli päästä mahdollisimman pian muuttamaan

kaupungista muualle. Onneksi valtion tuella saatiin uudelleenrakentaminen käyntiin ja kouluelämäkin saattoi kaupungissa jatkua. (Suolahti 1950, 321–322)

Suomen koulujärjestelmä oli 1600-luvun puolivälistä alkaen kolmiportainen. 1. pedagogio eli lastenkoulu, 2. triviaalikoulu ja 3. lukio. Viimeksi mainittu oli muodostettu vanhoista kaupunki- ja katedraalikouluista. Pedagogioissa opetettiin sisälukua, kirjoitusta, laskentaa, katekismusta ja latinan alkeita. Triviaalikoulut vastasivat vanhaa katedraalikoulua. Niiden oppiaineet olivat uskonto ja kreikankieli, latina, logiikka ja retoriikka, laulu ja kirjoitusharjoitukset. Lukiot syntyivät 1500-luvulla Saksassa, kun keskiajalta periytyneet yliopistojen filosofiset tiedekunnat vapautettiin eri tiedonalojen alkeiden opettamisen velvollisuudesta. Tämä opetus siirtyi nyt lukioiden tehtäväksi. (Iisalo 1988, 48–50)

Helsingin triviaalikouluun kerääntyi 1600-luvun jälkipuoliskolla oppilaita varsin laajalta alueelta aina Päijänteen etäisiä pitäjiä myöten. Vuonna 1688 Helsingin triviaalikoulussa oli 75 oppilasta. Opettajia oli neljä ja vuosisadan lopulla liitettiin opettajakuntaan myös laulun ja musiikin opettaja. Helsingin koulun varsinaisena tukialueena olivat kuitenkin Uudenmaan pitäjät aina Pernajaa, Myrskylää, Elimäkeä ja Orimattilaa myöten. Runsain oppilasaines oli kotoisin Helsingin kaupungista ja Helsingin pitäjästä sekä Sipoosta, Espoosta, Kirkkonummelta, Vihdistä ja Siuntioista. Myös Porvoon kaupungista ja pitäjästä käytiin Helsingissä korkeampaa opetusta hankkimassa, koska Porvoossa oli tuolloin ainoastaan alkeisopetusta antava kaupunkipedagogio. (Suolahti 1950, 390–391; Hornborg 1950, 526–532)

Vuonna 1691 Helsingin triviaalikoulussa oli 126 oppilasta. Koulu elikin tällöin korkeinta nousuaikaansa maisteri Georgius Kijhlin toimiessa rehtorina. Vuosina 1692–1710 kirjoitettiin kouluun yhteensä yli 400 oppilasta, keskimäärin 23 oppilasta vuosittain. Vuoden 1683 kouluasetus rajoitti teinien vuotuiset kierrot (varojenkeruumatkat) kahteen aikaisempien

neljän sijasta, koska katsottiin heidän tuhlaavan liian paljon opiskeluajastaan pitäjäkiertoon. Toinen kierto oli joulun jälkeen, toinen kesällä. Vuosina 1695–1698 Helsingin kouluun kirjoittautui vain puolet normaalista oppilasmäärästä, sillä silloin vallinneet nälkävuodet estivät kansaa avustamasta koululaisia riittävästi. Uuden vuosisadan alussa oppilasmäärä taas kasvoi. Luovuttaessaan Helsingin triviaalikoulun seuraajalleen rehtori Kijhl saattoi luovutuspyytäkirjaan merkitä että ”koulurakennus on täydellinen kaikkine tarvikkeineen.” Rehtori Carstenius yritti omin varoin pitää koulurakennusta kunnossa, kaupungilta ei liennyt äyriäkään. (Suolahti 1950, 395)

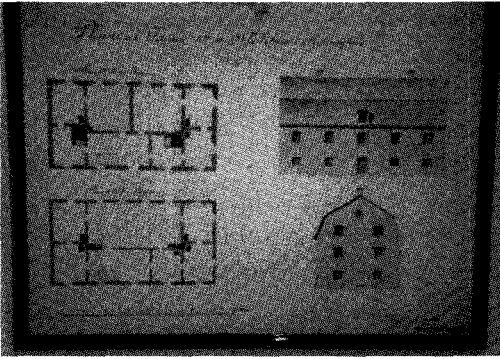
Viimeiset Isoavihaa edeltävät tiedot Helsingin triviaalikoulusta sisältyvät vuoden 1710 oppilasluetteloon. Kymmenen oppilasta ilmoittautui tuona kohtalokkaana ruttovuonna kouluun, nekin Helsingistä tai lähiympäristöstä. Maaseudulta ei enää uskaltauduttu tulemaan perikadon partaalla olevaan kaupunkiin. Seuraava merkintä on vuodelta 1722, jossa todetaan mm. että vihollinen oli tuhonnut perin pohjin Helsingin kaupungin, kirkon ja koulun. Helsingin triviaalikoulusta avautui tie Turun akatemiaan. Isoonvihaan mennessä tiedetään ainakin 31 helsinkiläisen porvarispojan opiskelleen siellä ja kahden kohonneen yliopiston professoriksi saakka. Kaikille opintielle lähteneille ei kotikaupunki kuitenkaan voinut tarjota heidän saavutuksiaan vastaavia tehtäviä. Jotkut joutuivat suorittamaan elämäntyönsä Helsingin triviaalikoulun piirin laajalla alueella Viipurin hiippakunnan alaisissa pappistehtävissä. Ajan tapana oli, että oppineet porvarisnuoret pyrkivät töihin kotiseudulleen. (Suolahti 1950, 396–397)

Uskonpuhdistajat olivat kehottaneet vanhempia opettamaan lapsilleen katekismuksen keskeisiä kohtia. Vuoden 1686 kirkkolaiissa pienimuotoinen kotiopetus pantiin virallisesti vanhempien velvollisuudeksi. Lain mukaan kaikki myöhempi nuorten ja aikuisten kirkollinen opetus rakentui kotien alkuopetukselle. Kun vanhemmat eivät pystyneet antamaan tarvittavaa alkuopetusta, palkattiin opettajiksi lukkareita. Syntyi

ns. lukkarinkouluja, jollaista mm. Aleksis Kivi on kuvannut. Sitten alkoi rippikoulutoiminta. Se on nuorin kirkollisen kansanopetuksen työmuodoista. Turun tuomiokapituli antoi siitä virallisen suosituksen vuonna 1740 ja Porvoon tuomiokapituli muutamia vuosia myöhemmin. Pappien velvollisuudeksi tuli sitten järjestää opetus- ja kuulustelutilaisuuksia sekä nuoremhalle että vanhemmalle väelle. Näitä pelättyjä tilaisuuksia ruvettiin kutsumaan kinkereiksi. (Iisalo 1988, 50–52)

Vasta vuonna 1724 onnistuttiin aikaansaamaan koulujärjestys, joka vakiinnutti kouluolot. Suomessa tämä koululaki oli voimassa vuoteen 1843 asti. Koulutoimi käsitti yksi- ja kaksiluokkaiset pedagogiot, neli- tai viisiluokkaiset triviaalikoulut sekä kolmivuotisen lukion. Kun maahamme seuraavana vuonna (1725) perustettiin kaksiluokkainen Porvoon lukio, se oli silloin ainoa tämänasteinen Suomessa toiminut oppilaitos. Koulujen opetussuunnitelma tähtäsi kautta linjan nuhteettomien julkisen vallan palvelukseen astuvien virkamiesten kasvattamiseen oikeassa kristillisessä ja valtiollisessa hengessä. (Kiuasmaa 1982, 19) Todennäköisesti useimmat jatko-opintoihin lähteneistä helsinkiläisistä siirtyivät Porvoon lukioon opiskelemaan.

Helsingin triviaalikoulussa oli 1700-luvulla kolme luokkaa ja kuusi opettajaa: rehtori, konrehtori ja kolme kollegaa sekä yksi laulunopettaja. Oppilaiden kouluuntuloikä vaihteli seitsemästä neljääntoista vuoteen ja heidän lukumääränsä vaihteli 1700-luvulla 70:stä 140:een. Oppiaineista mainitaan asiakirjoissa ainoastaan kristinoppi, kirjoitus ja laskento. Tästä päättellen latinan osuus lienee ollut vähäinen. (Hornborg 1950, 531)

KUVA 5.

Nykyisen Senaatin torin itäisellä laidalla toimineen Helsingin triviaalikoulun rakennuspiirustukset. Rakennuksessa toimi kolme latinaluokkaa ja yksi kirjureita valmistava apologistan luokka. Talossa asuivat myös rehtori ja konrehtori perheineen

"Kaksi oppilaanluokkaa opiskeli isoissa saleissa, ylin luokka pienemmässä huoneessa. Penkeissä ei ollut selkänöjia ja kuri oli varsin ankara. Oli myös ruumiillista kuritusta. Työ alkoi aamulla kello 7, jolloin alkoi ns. lukutunti, jollainen oli myös kello 9–11 sekä iltapäivällä kello 2–4. Lauluharjoitusta oli kello 12–1 ja sen jälkeen läksyjenlukua. Vuodesta 1758 alkaen tuli ohjelmaan askartelua ja käsityötä vastapainoksi pitkille istumatuokioille. Mutta kaikesta huolimatta tietomäärä, joka koulussa pystyttiin oppilaille jakamaan, oli vähäinen nykyajan tietoon verrattuna. Opetusmenetelmätkin olivat vähemmän lapsille sopivia, vaikka oppilaiden ikä olikin keskimäärin 12 vuotta. (Hornborg 1950, 530–531)

Todistukset olivat paremminkin suosituksia työhönottoa varten kuin oppilaan tietoja mittaavia. Lainattakoon tähän myöhemmin kivitälöstaan kuuluisaksi tulleen kauppias Johan Sederholmin todistuksen sanamuodot. "Sittenkun täkäläisen suuren meritullin syökärin Eric Sederholmin poika Johannes Sederholm on ehtinyt jossakin määrin harjaantua täkäläisessä koulussa sekä välttämättömiin kristinopin opinkappaleisiin että myös kirjoitukseen ja luvunlaskuun, on hän nyttemmin, armaidan vanhempiensa suostumuksella, päättänyt pyrkiä palvelukseen jollekulle taitavalle ja kelvolliselle kauppiasmiehelle sekä siten raivata itselleen tien toimeentuloon tulevaisuudessa. Minkävuoksi ja kun hän on koulunkäyntinsä aika-

na aina osoittanut itsensä sekä ahkeraksi että siivoksi ja hyvä-tapaiseksi, niin hänelle nyt myönnetään ero koulusta ynnä tämä todistus, hartaasti toivoen, että hän, Johan Sederholm, mahtaisi kaiken muun siunauksen ohella, aina saada nauttia hyvään ja auttavaisten ihmisten joukossa sitä suosiota ja menestystä, mitä hyvä ja siivo käytös ansaitsevat.” (Hornborg 1950, 531)

Triviaalikoulun oppiaineista mainitaan 1700-luvun asiakirjoissa ainoastaan kristinoppi, kirjoitus ja laskento. Kuitenkin koulussa opetettiin muutakin, kuten edellä on kerrottu. Koulua pidettiin arvossa ja Helsingin nuorista miehistä sitä kävi vähintään neljännes ja ajoittain kolmas osa. Näin melkoinen osa kaupungin tulevista virkamiehistä, kauppiaista ja käsityöläisistä oppi lukemaan, kirjoittamaan sekä laskemaan neljällä tavoittavalla laskutavalla. Raamatunluku antoi lisäksi ravintoa mielikuvitukselle ja tuotti myös tuohon aikaan vaadittavaa yleissivistystä. (Hornborg 1950, 531–532)

Vasta 1800-luvulla Helsingin triviaalikoulussa oli neljä latinaluokkaa sekä toisen latinaluokan rinnakkaisluokkana osasto elinkeinoelämän palvelukseen siirtyviä varten. Tätä rinnakkaisluokkaa kutsuttiin kirjurinluokaksi, sittemmin apologistan luokaksi, ja sen opetussuunnitelmaan kuului mm. kauppakirjeenvaihtoa ja kauppalaskentoa. Helsingin koulussa oli myös apologista, jonka tehtävänä oli huolehtia alkeis- ja reaaliopetuksesta. Tämä luokka oli hyvin suosittu, sillä oppilaiden määrä oli suurempi kuin latinaluokkien oppilasmäärä. Muuten Helsingin triviaalikoulu oli silloisista Suomen seitsemästä triviaalikoulusta pienin. Oppilasmäärä oli 30 oppilaan vaiheilla. (Somerkivi 1977, 12)

Venäjäntalouden aikainen opetus

Suomen siirtyminen vuonna 1809 Venäjän keisarikunnan autonomiseksi osaksi aiheutti aikaa myöten muutoksia

myös koululaitokseen, vaikka maamme säilyttikin pitkään Ruotsin vallan aikaisia kouluperinteitä. Turun ja Vaasan triviaalikouluissa oli ns. apologistan luokka. Tällä luokalla oppilaiden oli määrä oppia kirjoittamaan kauniisti kirjeitä, laskuja ja kuitteja. Maantieto ja uskonto (opin pääkappaleet) olivat tärkeitä aineita. (Ruuth 1950, 449) Ensimmäinen suuri muutos oli yliopiston siirtäminen Turusta uuteen pääkaupunkiin Helsinkiin vuonna 1828. Sillä oli merkitystä myös alempien koulujen opetuksen tason nostamisessa ja niiden määrän kasvamisessa.

Vanhan triviaalikoulun ohella oli Helsingissä myös kansanlapsille tarkoitettuja kouluja. Ensimmäinen tällainen oli neiti Bernströmin kodissaan ylläpitämä koulu. Kaupungin köyhäinhoitotaloon otetut tytöt lähetettiin tähän kouluun vuodesta 1817 alkaen. Vuonna 1824 muodostettiin koulu köyhäintaloon Kruununhakaan. Talon vahtimestari J. F. Lindberg oli koulutettu perustietojen antamiseen ja hän otti vastatakseen köyhientalon lasten opetuksesta. Vuodesta 1833 koulussa käytettiin vuoro-opetussysteemiä, jolloin vanhimmat oppilaat toimivat varsinaisen opettajan apuopettajina. (Ruuth 1950, 460–461)

Helsinkiin alkoi syntyä 1830-luvulla yksityisiä oppikouluja. Ne olivat paljolti seurausta yliopistoväen siirtymisestä Helsinkiin. Historian professori J. H. Avellanin perustama koulu pyrki toteuttamaan ajankohdan uusia kasvatusaatteita, mutta koulu eli vain kolme vuotta. "Pysyväksi ja johtavaksi poikien oppilaitokseksi muodostui Lauantaiseuran perustama Helsingfors Lyceum vuodesta 1831. Lyseo muodosti yhtenäisen kokonaisuuden sisältäen triviaalikoulun ja lukion. Se oli korkein poikien oppilaitos Helsingissä." (Hakaste 1992, 77) "Vanhan luokkaopettajajärjestelmän sijaan otettiin tässä koulussa käyttöön aineopettajajärjestelmä. Koulun opetusmenetelmät tulivat myöhemmin olemaan malleina ei ainoastaan pääkaupungin vaan koko Suomen oppikoulujen opetuksessa." Kou-

lun perustajina toimivat muun muassa Runeberg, Snellman ja Nervander. (Ruuth 1950, 451–454)

Vuoden 1843 koulujärjestyksen seurauksena Helsinkiin perustettiin triviaalikoulun tilalle ala- ja yläalkeiskoulu. Helsingin ala-alkeiskoulu oli aluksi vain yksivuotinen ja sen opetussuunnitelma oli kapea-alainen, paljon vähäisempi kuin tulevan kansakoulun. Oppiaineina olivat kristinoppi, maantieto, historia, matematiikka, äidinkielen (ruotsin) kielioppi, sisäluku ja ajatusharjoitteet, kaunokirjoitus, oikeinkirjoitus ja laulu. Alemman reaalisivistyksen hankkimismahdollisuudet Helsingissä pienenevät vuodesta 1843 lähtien, kun kirjurin luokkaa ei enää ollut. Myöhemmin pääkaupungin ruotsinkielinen ala-alkeiskoulu piteni ja sen opetussuunnitelma laajeni. Siitä pyrittiin kehittämään reaalikoulua, joksi se tulikin vuonna 1873. (Ruuth 1950, 450–451; Somerkivi 1977, 13)

Vuoden 1843 ensimmäiseen autonomisen ajan lukio- ja koulujärjestykseen päättyi Ruotsinvallan aikaisen vuoden 1724 koulujärjestyksen valtakausi. Uushumanistisen ja luonnontieteellisen ajatussuunnan voimistuessa pyrittiin kouluihin saamaan uusia kieliä, lähinnä venäjää ja ranskaa sekä luonnontieteellisiä kursseja. Lisäksi filantropismin hengessä vähennettiin kovaa kuria. Tämä suunta voimistui vuoden 1856 koulujärjestyksen säännöksissä. (Kiuasmaa 1982, 20–21)

Vanhassa Suomessa olleet tyttökoulut olivat esimerkkinä uuden Fruntimmerskolanin perustamiseen Helsinkiin v. 1844. Siitä alkoi tyttöjen oppikoulukasvatus, joka myöhemmin johti myös yhteiskoulujen syntyyn maassamme. (Hakaste 1992, esipuhe)

Opetusta alettiin vaatia yhä laajemmille kansankerroksille. Keski-Euroopassa olivat kuuluisaksi tulleet Johan Aamos Comeniuksen, Herman Francen, Jean Jaques Rousseau'n ja Heinrich Pestalozzin ajatukset ja koulukokeilut. Suomessakin alettiin vaatia yleissivistävän opetuksen ulottamista kaikkiin nuoriin. Erikseen nousivat esiin sivistyneistön koulutuksen laven-

taminen hyödyllisiin reaaliaineisiin, jotta eri ammattikuntiin eikä vain papiston piiriin, saataisiin oppineita. Myös ammatillisten koulujen kehittäminen nousi esiin, samoin naisten kouluttaminen.

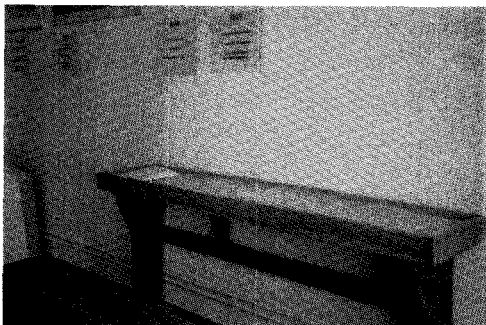
Kun lasten opettajia ei ollut Suomessa riittävästi, päätettiin perustaa englantilainen Bell-Lancaster -mallinen vuoro-opetuskoulu ensin Turkuun 1820 ja sitten 1839 Helsinkiin. Tässä koulussa vanhimmat oppilaat toimivat apuopettajina eli monitoreina. Näin uskottiin voitavan laajentaa maassamme kansanopetusta. Koulussa opetusvälineinä oli muun muassa hiekkapulpetti, jonka avulla lapset opettelivat kirjoittamaan ja piirtämään. Edistyneemmät oppilaat käyttivät kivi- ja rihvelitauluja, joille kirjoitettiin tavuja. Oppilaat oli jaettu edistykssensä mukaisesti useaan opetusryhmään, joita kaikkia opetettiin samassa suuressa salissa eri nurkissa apuopettajien avulla. (Iisalo 1988, 80–82)

Vuoro-opetusta annettiin suhteellisen harvoille lapsille, mutta lähinnä kansakoulun edeltäjiksi nämä koulut täytynee laskea, kun taas triviaalikoulut, samoin kuin ala-alkeiskoulut ja yläalkeiskoulut sekä lukiot olivat oppikoulujen edeltäjiä. Helsingin vuoro-opetuskoulun poika- että tyttöosastot olivat kaksikielisiä ja aluksi oppilaita oli yhteensä puolen sataa. Määrä kasvoi vähitellen niin, että se oli vuoden 1850 vaiheilla sadan oppilaan verran, ja kun siihen liitettiin vuosikymmenen lopulla Rouvasväen yhdistyksen uusi tyttökoulu, nousi oppilaiden määrä yli 200:n laskeakseen taas myöhemmin. Oppilaiden koulunkäynti oli varsin epäsäännöllistä, varsinkin poikaoppilaiden. Poikaosastossa oli aluksi vain yksi päätoiminen opettaja, mutta vuodesta 1857 siinä oli myös erityinen laulunopettaja. Samana vuonna johtokunnan puheenjohtajaksi tuli J. W. Snellman, jonka tavoitteena oli kaksi uudistusta: suomenkielisten lasten opetus oli järjestettävä ja vuoro-opetusjärjestelmästä oli luovuttava. Kouluun saatiinkin suomenkielinen opettaja Jaakko Länkelä, mutta kun suomenkielisiä ilmoittau-

tui vain viisi poikaa, jäi suomenkielinen opetus silloin vielä aloittamatta. Ruotsinkielisiä poikia oli tuolloin koulussa 150.

KUVA 6.

Kuvassa näkyvä hiekkapulpetti oli mm. Helsingin vuoro-opetus-koulussa opetusvälineenä. Se edelsi liitutaulua, sillä sen silite-tylle santapinnalle oppilaat saivat piirtää ja kirjoittaa ja hetkes-sä siloittimella taulu saatiin si-leäksi ja uudet piirustus- tai kir-joitusharjoitukset voivat jatkaa

Seuraavana vuonna suomenkieliseen vuoro-opetuskou-luun ilmoittautui 13 poika- ja 8 tyttölasta, joten tällöin saatiin opetus käyntiin maaliskuun 19. päivänä 1858. Oppilaat jaettiin kahteen osaan. Toiseen ryhmään pantiin semmoiset oppilaat, jotka osasivat sisälukua ennestään. Näille neuvottiin piplian historiaa, sisälukua, kirjotusta, luvunlaskua, pääluvunlaskua, maanopasta, neljä tuntia kutakin ja laulua 2 tuntia viikossa. Toiseen ryhmään pantiin ne, jotka eivät osanneet lukea. "Näi-tä ohjattiin kappaleita tarkkaamaan ja käsittämään sekä luke-maan, kirjottamaan ja pääluvunlaskuun." (Länkelä 1903, 8, 16–17) Länkelän apuopettajina toimi 12 ylioppilasta, jotka ku-kin opettivat neljä tuntia viikossa.

Vuoro-opetuskoulujen myötä kansanopetuksen piiri laa-jentui. Kun köyhäinkouluja pidettiin selvästi köyhäinhoitoon kuuluvina, oli näissä kouluissa vain alimpiin yhteiskunta-luokkiin kuuluvien vanhempien lapsia. Vuoro-opetuskoului-hin tuli oppilaita muistakin yhteiskuntaluokista. (Somerkivi 1977, 28)

Kun tsaari Aleksanteri II astui valtaan vuonna 1855, alkoi Suomessa tapahtua myönteisiä asioita. Pian valtaannousunsa jälkeen keisari-suuriruhtinas osallistui Suomen Senaatin is-tuntoon ja saneli pöytäkirjaan uudistusohjelman. Yksi ehdo-

tuksista koski kansansivistyksen antamista maalaiskunnissa. Vuonna 1858 keisari antoi julistuksen, jossa määrättiin "perusteista kansanopetuksen järjestämistä varten Suomen suuriruhtinaanmaassa". Uno Cygnaeuksen yksityiskohtaisen ehdotuksen pohjalta alettiin maahamme suunnitella kansakoululaitosta. (Iisalo 1988, 114–116)

Helsingin (ruotsinkielisen) yläalkeiskoulun rehtorina oli vuosina 1854–1859 Johan Matthias Hackzell, jonka toimiaikana toimeenpantiin vuoden 1856 kouluasetuksen mukainen uudistus, nimittäin luokkaopettajajärjestelmästä siirryttiin aineopettajajärjestelmään, jossa järjestelmässä Helsingin muisakin oppikouluissa on pysytty. (Ruuth 1950, 450)

Helsingissä oli vuonna 1859 yli 5 000 suomenkielistä asukasta, joista osa ryhtyi vaatimaan suomenkielistä ala-alkeiskoulua. Kesti viisi vuotta siitä, kun dosentti Julius Krohn ja kappalainen Sihvonen anoivat 400 ruplaa tällaisen koulun ylläpitämiseksi. Kunta työnsi anomuksen kirkonkokoukselle, joka vuonna 1863 myönsi anotun summan ja koulu pääsi alkamaan. "Niin sai, kuin saiki Helsingin suomenkielinen yksityinen koulu viisivuotisen kamppailun kestettyään ensimmäisen avun kaupungin vaivaiskassasta ja saattoi käyttää sitä opetusvälineiden hankkimiseksi, opettajain palkoiksi sekä huoneiden vuokraksi ja lämmitykseksi." (Länkelä 1903, 36–37) Tässä yksityisessä kansakoulussa oli vuonna 1865 yhteensä 20 poikaa ja 23 tyttöä.

Vuoden 1866 kansakouluasetuksen 106 §:n mukaan kaupunkien alhaisemmissa kansakouluissa oppilaat saivat mieluiten naisopettajan antamana opetusta seuraavissa oppiaineissa: "uskonopissa, äidinkielen lukemisessa ja kirjoittamisessa, luvunlaskussa ja muoto-opissa, kuvaannossa, laulussa ja voimistelussa". Kansakouluasetuksen 107 § oli seuraavansisältöinen: "106 §:ssä määrättyin opinkappalten lisäksi pitää ylhäisemmässä kansakoulussa vielä tuleman seuraavat opetusaineet, nimittäin: soveliasten äidinkielisten kirjain lukeminen, maantiede ja historia, pintain ja kappalten mittaaminen, luon-

nontiede ja sen käytäntö, jota paitsi tyttöjä pitää harjoitettaman naisväen käsitöihin ja pojille, milloin niin soveliaaksi ja tarpeelliseksi nähdään, saatetaan opettaa jotakin vierasta kieltä ja pitää kaikkia näitä aineita, joihin asianomaisella seurakunnalla on valta lisätä käsitöitä pojille ja vanhemmille tytöille johdatusta pienten lapsukaisten hoidossa lapsiseimen laittamisella, sekä puutarhanhoitoa ynnä muuta, jota hyödyllisenä ja tarpeellisenä voidaan pitää, käytettämän, katsomalla ei ainoastansa yleisesti oppilasten vastaiseen kansalaistilaan, vaan myöskin erittäin kummanki sukupuolen erilaisiin tarpeisiin".

Helsingissä oli vuonna 1865 noin tuhat kansakouluikäistä lasta ja vain puolet heistä kävi koulua. Pääsyy koulunkäymisen laiminlyömiseen oli vanhoillisessa ajattelutavassa, että kansan lapsille riitti vähäisen lukutaidon ja katekismuksen oppiminen. Suomen Kasvatusopillinen Yhdistys teki tällöin aloitteen kuuden alakansakoulun perustamiseksi Helsinkiin, joka johtikin myönteiseen tulokseen. Opetus päätettiin antaa naisopettajien käsiin ja niin pojat kuin tytötkin olivat samoissa luokissa. Neljä koulua alkoi toimia vuonna 1867 ja niissä oli yhteensä 224 oppilasta, joista 154 ruotsinkielistä ja 70 suomenkielistä lasta. (Ruuth 1950, 468–469)

Kansakoulujen toimintaa valvomaan valittiin 1860-luvun lopulla kasvatusopin professori Z. J. Cleve. Helsingin oppikoulujen tarkastajana oli jo aikaisemmin toiminut professori Akiander. (Ruuth 1950, 468–469) Kun ensimmäiset neljä yläkansakoulua pääsivät aloittamaan toimintansa vuonna 1870 Helsingissä, täytyi johtokuntien edustajien käydä kodeissa patistamassa lapsia kouluihin, mutta pian oppilasmäärä alkoi ilman kehotuksiakin kasvaa. Oppilaita oli ensimmäisenä vuonna 715 tyttöä ja poikaa ja pyrkijöitä olisi ollut enemmänkin, mutta opetustiloja ei vielä silloin ollut suuremmalle määrälle. (Ruuth 1950, 469)

Helsingin venäläisen kymnaasin opetusohjelmaa muokattiin Suomeen sopivammaksi. Kymnaaseja oli kaksi, toinen miespuolisille ja toinen naispuolisille opiskelijoille. Latinan,

ranskan ja saksan rinnalla tarjottiin mm. suomalaisille lukio-
laisille suomea tai ruotsia, joille kielille otettiin tilaa poista-
malla kreikankieli. (Anttila 1956, 531)

Pääpaino Svenska Realskolanin opetuksessa oli matematiikka-
kassa ja fysiikassa, mutta myös historian, maantiedon ja
uusien kielten tuntimääriä lisättiin. Koulun tarkoitus oli jatkaa
kansakoulun kursseja ja valmistaa ammatillisiin kouluihin.
(Anttila 1956, 515)

Svenska Reallyceumissa venäjän ja ranskan kielillä oli valta-
ta-asema (35 ja 31 viikkotuntia), kun suomenkielellä oli vain
12 tuntia viikossa. Aluksi oppilasmäärä kasvoi, mutta opetta-
jakunnan välisten riitojen takia se alkoi laskea noustakseen
taas etevän rehtorin Adolf von Bondsdorffin toiminnan tulok-
sena niin, että koululle saatiin tilavampi rakennus Liisankatu
11:een. (Anttila 1956, 515–516)

Suomen oppikouluissa noudatettiin vuoden 1872 koulu-
järjestyksen 5. luvun eli koulukuria koskevien pykälien sää-
döksiä, joissa oli määritelty tarkoin rangaistavat teot ja rikko-
mukset. (Kiuasmaa 1982, 122) Tämä koulujärjestys oli pääosin
voimassa yli 100 vuotta. Vuoden 1872 (oppi)koulujärjestys toi
mukanaan liberalismia ja kirkon valtaa vähennettiin.

Venäjän mallin mukaan ensimmäinen ruotsinkielinen
Fruentimmerskola saatiin perustetuksi Helsinkiin vuonna 1844
ja suomenkielinen tyttökoulu vuonna 1869. Asetus tyttökou-
lujen uudestaan järjestämisestä annettiin marraskuun 27. päi-
vänä 1885. Samana päivänä Senaatti antoi Koulutoimen Yli-
hallitukselle määräyksen tarvittavien lukusuunnitelmien ja
oppiennätysten laatimisesta. Uuden asetuksen mukaan julkis-
ten tyttökoulujen luokkaluku määrättiin viideksi lukuun otta-
matta kahta Helsingin tyttökoulua, joihin liitettiin kaksi val-
mistavaa luokkaa ja jatko-opistot. Huomattava myönnytys oli
mm. Helsingin Suomalaisen Tyttökoulun valtiollistaminen
vuonna 1887. Ruotsinkielinen jatko-opisto oli perustettu jo
vuonna 1868 Fruentimmerskola i Helsingfors -koulun yhtey-

teen. Vastaava suomenkielinen jatko-opisto syntyi vuonna 1881 Helsingin Suomalaiseen Tyttökouluun. (Kiuasmaa 1982, 25–26)

Taisteluja oli myös suomenkielisten oppikoulujen perustamisessa. Kuten edellä on kuvattu, Suomalainen Normaalilyseo, joka perustettiin vuonna 1867, siirrettiin pois Helsingistä useaksi vuodeksi. Em. Suomalainen Tyttökoulu (1869) jäi silloin ainoaksi suomenkieliseksi oppikouluksi Helsinkiin, mutta pian (1871) perustettiin pojille Suomenkielinen Alkeisopisto, jonka komeaan koulutaloon, Ratakatu 2:een Suomalainen Normaalilyseo pääsi tultuaan takaisin Helsinkiin em. "Canos-san matkaltaan" vuonna 1882.

Vuoden 1883 asetus oppikouluista oli seurausta suomalaiskansallisesta liikkeestä. Sen tavoitteena oli saada aikaan yliopistoon johtava suomenkielinen valtion oppikoulu. (Kiuasmaa 1982, 22–23) Hiljalleen siinä onnistuttiinkin, vaikka ruotsinkielinen virkamiehistö, jopa Koulutoimen ylihallituskin jarrutteli yhteiskunnallisten muutosten vaatimaa kehitystä.

Asetus, joka julkaistiin 15.8.1883, määritteli entiset alkeisoppilaitokset muutettaviksi 1) klassillisiksi lyseoiksi, joiden pääasiallisena tarkoituksena oli tieteellisen sivistyksen perustaminen ja 2) reaalilyseoiksi, joissa latinan ja kreikan sijasta oli uudenaikaiset sivistyskielet, jonka ohessa olisi enemmän tilaa matematiikan, luonnontieteen ja piirustuksen opetukselle. (Kiuasmaa 1982, 23–24) Ensimmäiset varsinaiset ruotsinkieliset reaalioppikoulut perustettiin pääkaupunkiin vuonna 1872, tosin jo vuonna 1831 perustettu Helsingfors Lyceum poikkesi opetussuunnitelmaltaan jonkin verran latina-koulujen ohjelmasta uudenaikaisempaan suuntaan. Ensimmäinen suomenkielinen reaalilyseo perustettiin Helsinkiin vasta vuonna 1891.

Yksityiskoulujen uudenlainen kehitysvaihe 1880-luvulla liittyi yhteiskasvatuksen pedagogiseen aatteellisuuteen.

Maamme ensimmäinen yhteiskoulu, vuonna 1883 K. T. Brobergin perustama Läroverket för gossar och flickor oli ensimmäinen laatuaan Pohjoismaissa. Hän sai voimakkaimman tuen Hämeenlinnan valmistavan koulun johtajattaren Lucina Hagmanin kirjoituksista, joka sittemmin 1886 oli perustamassa ja johtamassa Helsingin Suomalaista Yhteiskoulua. Tämän koulun toisena johtajana oli Mikael Johnsson (Soininen). Myös Minna Canthin kirjoitukset auttoivat merkittävästi yhteiskoulujen aikaansaamista Helsinkiin ja Kuopioon. (Kiuasmaa 1982, 33) Riitaannuttuaan SYK:n johtokunnan kanssa Hagman perusti Uuden Suomalaisen Yhteiskoulun Helsinkiin vuonna 1899.

Vuonna 1886 perustetun SYK:n perustajat olivat antaneet koulun johtokunnalle ja opettajille ohjeen, että "opetus oli rakennettava reaalille pohjalle, yksi uudenaikainen kieli perustavana kielenä". Ensimmäiseksi koulun johtajaksi oli kutsuttu Lucina Hagman ja hänen avukseen fil.lis. Mikael Johnsson. Ensimmäinen johtokunta julkaisi jo vuonna 1886 Uudessa Suomettaressa ohjelmakirjoituksen, jossa sanottiin muun muassa "Suomalaisen Yhteiskoulun tarkoitus on 9:llä luokalla valmistaa oppilaitansa yliopistoon antamalla heille semmoisen opetuksen, joka samalla edistää aatteellisen elämän kehitystä, kuin se sopii valmistukseksi korkeammille käytännöllisille työaloille. Koulun ohjelmassa tulevat edustettaviksi: uskonto, historia ja äidinkieli, joista kahdelle viimeksi mainituille oppiaineille on aiottu tavallista laajempi tila. Kielien opetus perustetaan äidinkielelle, eikä siis uusien vieraiden kielten tutkimista tehdä ylimmäiseksi päämääräksi, mutta yhtä vähän asetetaan vanhoja kieliä opetus-ohjelman etusijaan. Näistä kohdista poikkeaa koulu niin hyvin reaalilyseoiden kuin klassillisten lyseoiden ohjelmasta." (Nikunen 1978, 12)

Pääkaupungin oppikouluolot eivät 1880-luvun jälkipuoliskolla vastanneet laisinkaan suomenkielisten asukkaiden koulutustarvetta. Helsingissä oli ruotsinkielisille runsaasti kouluja. Olihan heillä normaali- ja reaalilyseoiden lisäksi reaalikou-

lu ja viisi yksityisoppikoulua. Ei ihme, että niillä kouluilla oli oppilaiden puutetta. Suomenkielisiä varten oli vain Suomalainen Tyttökoulu (1869), SYK (1886) ja Normaalityttökoulu (1882), joten oppilaspaikoista oli huutava puute. SYK oli monille koululle liian kallis ja monilla vähävaraisilla vanhemmilla oli halu antaa lapsilleen vähintäänkin keskikoulusivistys, jotta nämä olisivat voineet sen käytyään siirtyä käytännöllisille aloille.

Ilmeisesti em. syystä Y. S. Yrjö-Koskinen oli ehdottanut Senaatissa 1880-luvun puolivälissä, että Helsinkiin perustettaisiin uusi suomenkielinen oppikoulu. Kaupunginvaltuusto, jossa ruotsinkielisten valtuutettujen osuus oli suuri, jarrutti lausunnon antamista asiassa ja lopulta kannatti sitä, jos se kustannettaisiin valtion varoin. Pääaineina tuli olla matematiikka ja piirustus, mutta myös fysiikalle, maantieteelle ja kirjanpidolle olisi myönnettävä tärkeä sija. Koulutoimen ylläpito asetettiin vanhoilliselle kannalle, mutta ylitarkastaja A. Strengin vastalauseeseen mukaisesti Senaatti puolsi suomenkielisen reaalilyseon perustamista Helsinkiin, jonka keisari hyväksyi v. 1890. Samalla venäjänkieltä määrättiin luettavaksi runsaasti. Näin aloitti Helsingin Suomalainen reaalilyseo (Ressu), uuden aikainen oppikoulu toimintansa syksyllä 1891. (Kuujo 1951, 11–16)

Ressun lukusuunnitelma on ollut sen jälkeen mallina uudemmille suomalaisille oppikouluille. Suomalaisella Reaalilyseolla oli pitkälti samanlainen opetusohjelma kuin em. ruotsinkielisellä sisarkoulullaan, mutta ilmeisesti yleinen mielipide vaati kouluun myös latinalinjaa, joka toteutettiin vuonna 1914. (Anttila 1956, 524–525) Toisaalta molempiin latinakeskeisiin normaalikouluihin tuli samoihin aikoihin myös reaalilinjat. Tämä takasi kouluille riittävät oppilasmäärät.

Vuonna 1892 hyväksytyn Helsingin kansakoulujen johtosäännön mukaan "ylempiin kansakouluihin voitiin perustaa jatkoloukkia, etupäässä ennen saavutettujen tietojen varmentamista varten". (Ao. johtosäännön 3 §) Todistusten antami-

sesta sama ohjesääntö määräsi: "Jokaisen lukukauden lopulla on oppilaille annettava todistukset, joissa on heille arvolauseet käytöksestä, järjestyksestä ja tarkkaavaisuudesta sekä edistyksestä". (Id, §15) Opetuksen tavoitteet puheena oleva sääntö määritteli ytimekkäästi: "Opettajan ja opettajattaren pyrintönä tulee olla lasten johdattaminen totiseen jumalanpelkoon, isänmaanrakkauteen, esivallan ja lain kunnioittamiseen, ahkeruuteen, järjestykseen, siistiyteen ja hyviin tapoihin". (Id, § 18)

Kansakoulut oli alusta pitäen järjestettävä oppilaiden äidinkielen mukaisiin opetusryhmiin. Helsingin kansakoulujen oppiaineet olivat 1800-luvun lopun ohjesäännön mukaan seuraavat: "Kansakouluopetus käsittää uskontoa, äidinkieltä (ruotsia tai suomea), maantietoa, historiaa, laskuoppia, mittausoppia, luonnontiedettä ja sen yhteydessä terveysopin alkeet, kaunokirjoitusta, piirustusta, laulua, voimistelua, veistoa ja (tyttöjen) käsityötä". (Id, §19) Opetus oli todella julkista, koska ohjesääntö määräsi näin: "Jokaisen lukuvuoden lopulla pidetään kaikissa kansakouluissa julkiset tutkinnot kansakouluntarkastajan läsnäollessa. Näiden tutkintojen ajan, josta yleisölle ilmoitetaan kaupungissa ilmestyvissä jokapäiväisissä sanomalehdissä, määrää kansakoulunjohtokunta". (Id, § 23)

KUVA 7.

Tehtaankadun kansakoulun suomalainen jugend-rakennus näytti tällaiselta sisältä. Kuvassa näkyy Uno Gygnaeuksen kipsipatsas, taulu Turun yliopiston vihkiäisistä ym. Valokuvannut Signe Brander vuonna 1913 (Kuva: Helsingin kaupunginmuseo/kuva-arkisto)

Helsingissä perustettiin vuonna 1909 jo lukuvuodesta 1882–1883 toimineen tyttöjen jatkokoulun lisäksi monta uutta jatkokoulua: päiväjatkokoulut Tehtaankadun ja Vallilan kouluille sekä iltajatkokoulut Vallilan ja Oikokadun kouluihin tyttöjä varten sekä Vallilan ja Kasarmikadun kouluihin poikia varten. Tavanomaisten oppiaineiden lisäksi pojille annettiin käytännöllistä opetusta puunveistoa, maalausta, taidetaontaa, kirjansitomista ja pahvitöitä sekä vuoroviikoin suutaroomista ja räätälöimistä. Tyttöjen käytännöllisinä oppiaineina oli kotitaloutta, käsityötä, kirjansitomista ja pahvitöitä. (Kansak.tark. Matti Pesosen ohjeet elok. 1909)

Koulutoimen Ylihallituksen valmistelun jälkeen Senaatti vahvisti 8.8.1916 "Oppiennätykset lyseoita ja keskikouluja varten". Keväällä 1915 mainittu hallitus oli laatinut opetusopilliset ohjeet oppiennätysten liitteiksi. Niiden yleissävy oli edelleen herbartilainen, jonka korkeasuhdannetta Suomen kouluissa elettiin. Eri oppiaineiden tavoitelauseissa ilmaistiin pyrkimys hyvin järjestettyyn, selkeään tietoon. (Kiuasmaa 1982, 121)

Lähteet

- Anttila, Aarne. 1956. *Oppikoulut – kansakoulut. Artikkelipari teoksessa Helsingin kaupungin historia, Ajanjakso 1875–1918. IV osa, jälkimmäinen nide, s. 513–540. Suomalaisen Kirjallisuuden Kirjapaino Helsinki.*
- Bergman, Roger. 1982. *Lärkan från Ramsay till Runeberg. Artikkelimatrikeliteoksessa Nya Svenska Läroverket – Gymnasie Lärkan hundra år 1882–1992, s. 5–80. ISBN 951-99410-1-0. Frenckellska Tryckeri Ab Helsingfors. S. 571.*
- Gardberg, C. J. 1981. *Kaupunkilaitos keskiajalla ja uuden ajan alussa. Artikkelikokoomateoksessa Suomen kaupunkilaitoksen historia 1 Keskiajalta 1870-luvulle, 9-50. ISBN 951-759-182-9. Kunnallispaino Oy Vantaa. S. 393.*

- Hakaste, Saara.* 1992. *Yhteiskasvatuksen kehitys 1800-luvun Suomessa sekä vastaavia kehityslinjoja naapurimaissa.* ISBN 951-45-6299-2. Yliopistopaino. Väitöskirja. S. 400.
- Halila, Aimo.* 1981. *Kaupunkien kunnallinen kulttuuripolitiikka. Artikkelikokoomateoksessa Suomen kaupunkilaitoksen historia 2,* 377-410. ISBN 951-759-227-2. Kunnallispaino Oy Vantaa. S. 429.
- Halila, Aimo.* 1984. *Kaupunkien kunnallinen kulttuuripolitiikka. Artikkelikokoomateoksessa Suomen kaupunkilaitoksen historia 3,* s. 463-508. ISBN 951-759-272-8. Kunnallispaino Oy Vantaa. S. 604.
- Hansson, Ola.* 1982. *Gamla skolhuset vid Kajsaniemi. Artikkelikokoomateoksessa Nya Svenska Läroverket - Gymnasie Lärkan hundra år 1882-1992,* s. 155-176. ISBN 951-99410-1-0. Frenckellska Tryckeri Ab Helsingfors. S. 571.
- Helsingin kansakoulujen ohjesääntö.* 1893. Ruotsinkielinen laitos Koulutoimen yllähallituksen hyväksymä lokakuun 4 päivänä 1892. Helsinki. S. 14.
- Hornborg, E.* 1938. *Nya Svenska Samskolan 1888-1938. Artikkelikokoomateoksessa,* s. 13-94. A. B. F. Tigmanns tryckeri. Helsingfors. S. 352.
- Hornborg, Eirik.* 1950. *Helsingin kaupungin historia. Ajanjakso 1721-1809. II osa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjapaino Oy Helsinki.* S. 642.
- Iisalo, Taimo.* 1988. *Kouluopetuksen vaiheita keskiajan katedraaliskoulusta nykyisiin kouluihin.* ISBN 951-1-09910-8. Helsinki. Kustannusosakeyhtiö Otava. S.264.
- Kauranne, Jouko.* 1980. *Poikkeuksellisten lasten erityisopetuksen kehityksestä Suomen ja erityisesti Helsingin koululaitoksessa. Artikkelikokoomateoksessa Ease 80:n kongressijulkaisussa,* s. 175-182. ISBN 951-99337-6-x. Kirjapaino E. Kuronen Helsinki. S. 429.
- Kauranne, Jouko.* 1995. *Vuosisata kesävirkistystä. Helsingin kansainvälisen peruskoululaisten kesäsiirtola- ja kasvitarihatoiminnan historia.* ISBN 951-772-573-6. Helsingin kaupungin opetusviraston julkaisusarja A1:1995. S. 117.
- Keisarillisen Majesteetin Armollinen koulujärjestys Suomen Suuruhtinanmaalle, annettu 8 p:nä elokuuta 1872.*

- Kiuasmaa, Kyösti. 1982. Oppikoulu 1880–1980. Oppikoulu ja sen opettajat koulujärjestyksestä peruskouluun. ISBN 951-9152-35-0. Kirjapaino Osakeyhtiö Kaleva Oulu. S. 666.*
- Kuujo, E. O. 1951. Katsaus koulun vaiheisiin 1891–1951. Artikkelimatrikkeliteoksessa Helsingin Lyseo 'Ressu' 1891–1951, s. 9–80. Oy Tilgmannin Ab Kirjapaino, Helsinki. S. 457.*
- Lilius, Henrik & Riitta Nikula & Ritva Wäre. 1983. Kaupunkirakentaminen 1856–1917. Päätoimittaja Tommila, P. Artikkelikokoomateoksessa Suomen kaupunkilaitoksen historia 2. 1870-luvulta autonomian ajan loppuun, 127–270. ISBN 951-759-227-2. Kunnallispaino Oy Vantaa. S. 429.*
- Lönbeck, Gustaf F. 1907. Kansakoulun käsikirja. Suomen kansakoulutointa koskevien asetusten ja määräysten kokoelma ymmä aineistoa. Kolmas lisätty painos. G. W. Edlundin Kustannusosakeyhtiö. Helsinki. S. 467.*
- Länkelä, J. 1903. Helsingin kaupungin Suomenkielisen kansakoulun ensi vuodet. Jyväskylän kirjapaino. S. 39.*
- Nikula, Oscar. 1981. Kaupunkilaitos 1721–1875. Artikkelikokoomateoksessa Suomen kaupunkilaitoksen historia, 1 osa, 135–302. ISBN 951-759-182-9. Kunnallispaino Oy Vantaa. S. 393.*
- Nikunen, Vesa. 1978. Helsingin Suomalainen Yhteiskoulu 1886–1976. Artikkelimatrikkeliteoksessa nimeltään SYK, Helsingin Suomalainen Yhteiskoulu 1886–1976, s. 7–32. Amer-yhtymä Oy Weilin + Göösin kirjapaino Espoo. ISBN 951-99160-8-3. S. 339.*
- Opetusohjelma Helsingin kaupungin suomenkielisten kansakoulujen jatkoluokille. Johtokunnan ja tarkastajan vahvistama 5 p. kesäkuuta 1917. S. 32.*
- Opetussuunnitelma Helsingin kaupungin kansakouluille. Kansakoulunjohtokunnan hyväksymä maalisk. 10 p:nä 1899. S. 8.*
- Opetussuunnitelma apukoulua varten Helsingin kaupungin suomenkielisissä kansakouluissa. Johtokunnan ja tarkastajan vahvistama 5 p. kesäkuuta 1917. S. 7.*
- Oppikurssit Helsingin kaupungin alemmassa kansakoulussa. Kansakoulujen johtokunnan hyväksymät 11 p. joulukuuta 1905. S. 51.*

- Palonen, Jouko. 1986. "Tossu" 60 vuotta 1925–1985. Artikkelit juhla-*
kirjassa Helsingin toinen lyseo, Torkkelin lukio, "Tossu". ISBN
951-99728-0-3. Länsi-Savo Oy, Mikkeli. S. 109.
- Pesonen, M. 1909. Jatkoloukkien työsuunnitelma Helsingin kaupun-*
gin suomenkielisissä kansakouluissa. Helsinki, Ss. 1.
- Ruuth, Martti. 1950. Koulut. Artikkelit Helsingin kaupungin historia*
-teoksessa, Ajanjakso 1809–1875. III osa, jälkimmäinen nide. S.
449–470.
- Somerkiivi, Urho. 1952. Bell-Lancasterin vuoro-opetusjärjestelmä*
Suomessa. Helsinki Kustannusosakeyhtiö Otava. S. 303.
- Somerkiivi, Urho. 1977. Helsingin kansakoulun historia. ISBN 951-*
771-042-9. Helsinki. Suomalaisen kirjallisuuden kirjapaino Oy.
S. 485.
- Suolahti, Eino E. 1950. Vantaan Helsinki. Artikkelit kokoomateokses-*
sa Helsingin kaupungin historia, I osa, 109–427. Helsinki. Suo-
malaisen Kirjallisuuden Seuran kirjapaino. S. 439.
- Teperi, Jouko & Salminen, Jari. 1993. Yksityisoppikoulumatrikkeli*
1872–1977. Kirjayhtymä. Kirjapaino Oy West Point, Rauma.
ISBN 951-26-3857-6. S. 589.
- Tuntijakosuunnitelma ja oppimäärät ylemmässä kansakoulussa.*
Kansakoulunjohtokunnan hyväksymä 2 päivänä elokuuta 1909.
S. 36.